

**Lidia Stăniloae**  
**Freiburg, Germania**

## **LA ANIVERSAREA PĂRINTELUI DUMITRU STĂNILOAE**

***Abstract:** Nothing is more beautiful and more sublime than the bond of love between fathers and sons, especially after parents have passed away! This is a love - reflection of the God's great and never-ending love for us, humans; love is stronger than death. But not many parents succeed in planting in the children's hearts this sublime form of love. Only those who proved worthy to receive in their soul and life sparks of God's love manage to succeed. Such father was Father Stăniloae! A good and loving parent, but righteous and attentive to how children should understand mother and father's sacrificial love.*

*At 110 years since the birth of her father and 20 years after going to the Lord, in the International Symposium at Galati, Mrs Lydia Stăniloae evokes the image of the priest, teacher and theologian Dumitru Stăniloae, as seen through the child's eyes from back then and portrayed by her mature and grateful love of today.*

***Keywords:** father, love, ministraton, liberty, person, communion.*

La 16 noiembrie se împlinesc 110 ani de la nașterea părintelui Dumitru Stăniloae. O aniversare care, cu cât trec anii, devine tot mai de neuitat. Nu numai pentru noi, urmașii săi, ci pentru mulți alți oameni care continuă să se hrănească din scrierile sale, din învățăturile sale, din exemplul unei vieți de o moralitate ireproșabilă. Pe măsură ce trece timpul, profilul lui se conturează din ce în ce mai precis, chiar pentru cei care nu l-au cunoscut. Teologia sa începe să fie cunoscută peste tot. Se vorbește mult despre valoarea, despre harul său ca teolog, ca filozof, ca om de cultură, ca preot și om de o reală și profundă credință, care a pus la îndemâna tuturor comorile de spiritualitate ale Sfinților Părinți și a deschis noi perspective în gândire, nu numai în cea teologică.

S-au scris nenumărate comentarii referitoare la opera sa, la evenimente din viața sa. Unele au dovedit o mare bogăție a imaginației au-

torilor lor, inundând cu o avalanșă de relatări deseori prea puțin reale. Probabil că asemenea procedee sunt caracteristice memoriei tuturor marilor personalități.

Vorbind de opera sa, trebuie remarcat de la bun început că antropologia lui nu consideră omul ca pe o interioritate închisă în ea însăși. Omul se află în legătură cu ceilalți oameni și cu obiectele, cu materia. „Lumea este lumea omului și omul e în lume”, spune filozoful german Walter Kasper. Astfel obiectele acestei lumi sunt mai mult decât simple obiecte. Ele au sens numai dacă sunt raportate la om. Prin om ele capătă sens, se umanizează. Lumea și omul nu sunt despărțite, ci trebuie privite ca o problemă deschisă, care nu poate primi un răspuns definitiv decât dacă se sprijină pe transcendență, pe prezența luminoasă și binefăcătoare a lui Dumnezeu. Omul are nevoie de un ajutor din înalt, de o acțiune superioară asupra elementelor cosmice, cu care este legat prin corpul său. Cu alte cuvinte, pentru ca omul să devină stăpânul cosmosului, umanizându-l, are nevoie de ajutorul Celui care, ca Persoană atotputernică, a creat lumea, pentru om, ca dar al harului divin prezent în noi, după cum spune Olivier Clément. El ne ajută să credem, fără însă a fi siliți s-o facem. El este expresia iubirii Domnului pentru noi, a libertății pe care El ne-o acordă. Astfel, lumea este locul unui neîncetat dialog al omului cu Dumnezeu și al dialogului oamenilor între ei. Dar libertatea la care omul este chemat, spune D. Stăniloae în *Dogmatică*, „impune originalitatea ireductibilă a fiecărui om” (p. 405). În dialogul continuu cu Dumnezeu fiecare persoană reprezintă o nouă entitate și identitate, aducând cu sine o nouă modalitate de manifestare a libertății sale, de dialog irepetabil cu divinitatea. Creația umană nu presupune repetiția automată a unor indivizi, într-o operație de clonare atât de simplistă și sărăcăcioasă din punct de vedere spiritual. „Omul este înrudit cu Dumnezeu”, spune Sfântul Grigorie de Nyssa. Sau, după Sfântul Maxim Mărturisitorul: „Între Dumnezeu și om există cea mai mare înrudire.”

Libertatea presupune o relație conștientă și voluntară a ființei noastre cu Dumnezeu, posibilă datorită sufletului înrudit cu Dumnezeu. În ea stă chipul lui Dumnezeu în om, pentru că omul este după chipul lui Dumnezeu, pentru că, având un suflet înrudit cu Dumnezeu, el tinde spre Dumnezeu, se află într-o relație vie cu Dumnezeu. După

cum știm, chiar un chip biologic păstrează înrudirea cu modelul său, dacă între el și model există o comuniune continuă. În continuare se spune în *Dogmatică*: „Această relație vie e posibilă pentru că Dumnezeu l-a făcut pe om de la început înrudit cu Sine și deci capabil de relația cu Sine, l-a pus de la început în relație conștientă și liberă cu Sine, chiar prin insuflarea sufletului viu, după cum se spune la I Cor. 15, 45”. și în continuare: „Dumnezeu așteaptă ca omul să descifreze semnificațiile infinite ale lucrurilor, punând în valoare cu amprenta sa darurile primite și transformându-le în ofrande.” Astfel, viața se îmbogățește continuu și crește spiritual, descoperindu-se sensul creației, întrucât căderea în păcat nu a suprimat caracterul ei harismatic. Tocmai în aceasta stă libertatea noastră. Ea statornicește rațiunea într-o atitudine de viață care convinge. Prin această libertate deplină putem încerca să mergem pe drumul îngust și plin de eforturi care urcă spre Domnul, dar nu suntem siliți s-o facem. Dumnezeu nu ne obligă.

În *Tragödie der Philosophie*, Bulgakov spune: „Eul nu este existența, ci supraexistența”. Există deci un supraplan spiritual, care poate deveni accesibil în fiecare moment. Trebuie doar să vrem să-l vedem. Să vedem că lumea a eșuat cu tendințele ei materialiste, cu toată cohorta de catastrofe pe care acestea au adus-o. Einstein spunea odinioară că există două feluri de a defini lumea. Unul, considerând că miracolele nu există, că totul e rațional și explicabil. A doua alternativă spune că lumea se compune din miracole. „Eu cred că cea de a doua alternativă este cea reală. Lumea e alcătuită din miracole”, mărturisea el. Da, oamenii au nevoie de altceva decât de o raționalitate limitată care nu se aplică decât lucrurilor pe care le poate explica. Oamenii au nevoie de transparența pe care o dă credința, de înțelegere pentru ceilalți, dorința de a-i ajuta, bunătatea, lipsa de egoism. Oamenii au nevoie de transfigurarea pe care o dau materiei toate acestea, iluminând-o. Delicatețea sfințeniei, dragostea pentru ceilalți, conștiința că suntem făpturile Domnului, iată ce dă conturul unui umanism adevărat, nepervers. A crede în ele este un mare curaj, o mare perseverență. Un eroism modest, discret, mult mai greu de atins decât spectaculosul momentan. Este o integritate exemplară, neîntreruptă, de zi cu zi. Din fericire, există printre noi asemenea personalități, oameni de o ținută morală desăvârșită, de un mare curaj calm, ancorați în credința fermă,

în răbdare, în nesfârșită înțelegere și răbdare. O asemenea personalitate a fost Dumitru Stăniloae.

Cu puțină vreme în urmă, mergând la mormântul părinților mei de la Mănăstirea Cernica, am dat acolo de o bătrânică. Cu o farfurioară în care fumea tămâie pe câțiva tăciuni aprinși, dădea ocolul mormântului, murmurând o rugăciune. După ce l-a înconjurat de trei ori, a pus farfurioara pe mormânt, s-a închinat adânc și mi-a spus: „Știu cine sunteți. Aș vrea să vă spun că nu l-am cunoscut pe părintele Stăniloae cât a trăit. L-am văzut prima oară în ziua înmormântării lui. A fost un înger!“.

Nu știu ce a determinat-o pe bătrânică să afirme acest lucru. Nu cred că citise prea multă teologie. Poate că auzise vorbindu-se despre el. Sau auzise de la alții care l-au cunoscut, care primeau de la el ajutor, mângâiere și curaj, încredere în sprijinul pe care Dumnezeu ni-l dă întotdeauna. Poate că se trăise comuniunea care ar trebui să ne fie proprie tuturor creștinilor, despre care el scrisese și vorbise mereu, arătând că ar trebui să ne considerăm frați între noi, că ne datorăm unul altuia sprijin și mângâiere. Prin dragostea care ne unește, comuniunea are un efect dublu, chiar dacă aparent contradictoriu: pe de o parte, ne contopim, ne înfrățim în iubirea unuia față de ceilalți și împreună, față de Dumnezeu, Creatorul nostru, pe de altă parte, se întărește caracterul specific al fiecăruia din noi, particularitatea eului niciodată repetabilă. Prin dragostea care ne unește, comuniunea dezvoltă în fiecare din noi darul unicității, al distincției, al specificității, darul libertății. Comuniunea ne unește, dar ne face să dobândim trăsături proprii, numai ale noastre. Libertatea la care omul este chemat, spune D. Stăniloae în *Dogmatică*, „impune și originalitatea ireductibilă a fiecărui om“. În dialogul continuu cu Dumnezeu, fiecare persoană reprezintă o nouă entitate și identitate, aducând cu sine o nouă modalitate de manifestare a libertății sale, de dialog irepetabil cu divinitatea. Să spunem că ea este un alt fel de matematică, în care se pot însuma numai termeni calitativ diferiți între ei, fiecare aducând în comunitate trăsături specifice, darul pe care Dumnezeu l-a așezat în fiecare om. Dragostea pe care Dumnezeu ne-o arată, pe care fiecare dintre noi o arată celuilalt, cheamă în existența noastră elemente unice, pe care nu le găsim la altul. Ea este primul pas către mântuire, către sfințenie.

Ca unul dintre cei mai mari teologi nu numai ai ortodoxiei, Stăniloae a elaborat o teologie care nu este numai știință, ci este convingere, credință, entuziasm, gândire nuanțată și specifică. Ea este trăire, este încredere în Dumnezeu, este certitudinea că suntem ființe privilegiate, pe care Dumnezeu le numește fiii Săi. Ea este evidentă pentru fiecare dintre noi, Acesta este marele mister al perenității credinței. Trebuie doar să ne deschidem ochii, să nu ne încăpățânăm a defila prin viață rămânând doar la aparențe, fără a-i descoperi esența. Raportul Dumnezeu-om este esențial, omul fiind înălțat de Părintele său la rangul de convorbitor, cu toate atributele acestuia. Întrepătrunderea între teoretic și trăirea practică, aducerea spiritualității în viața de zi cu zi au fost poate unele dintre cele mai importante caracteristici ale operei lui Stăniloae. „Cine vrea să creadă ajunge la putința de a crede”, spune el undeva în opera sa. În noi este prezent harul care ni s-a dat și care ne ajută să credem, dacă vrem să credem.

Să nu uităm ce spunea Dostoievski: „Dacă totul ar fi rațional pe pământ, nu s-ar întâmpla nimic”.

Stăniloae accentuează că trăirea nu este bazată pe automatisme conceptuale, ci este fermă, pur și simplu firească, în convingerea că nu suntem figuranți ai unui univers amorf, impersonal, ci participanți conștienți la faptul creației, în care Dumnezeu ne-a înzestrat pe fiecare cu voci aducătoare de idei și acțiuni tipice conform libertății noastre. Aceasta înseamnă participarea rânduită de Dumnezeu la epopeea neegalată de nimic a spunerii „să fie lumină și a fost”. Teologia dezvoltată de el este, deci, o teologie personalistă, a dualității eu-tu, a relației indestructibile între divinitate și om, în care omul este pus în fața Creatorului său și Creatorul îl primește la Sine pe cel pe care l-a creat. Căruia îi dă cea mai definitivă dovadă de iubire: „Așa de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât pe Însuși Fiul Său l-a jertfit pentru mântuirea ei”.

În principal, creștinismul se caracterizează prin credința în Dumnezeirea unică și întreită în persoane, credință care o delimitează față de alte învățături, în sensul că, citez din *Dogmatica* lui Dumitru Stăniloae, „numai o astfel de Dumnezeire treimică, comunitatea perfectă și veșnică a celor Trei Persoane, este singura mântuitoare, ca bază a comuniunii iubitoare cu noi, în eternitate... ea ne dă cadrul adevăratei infinități și ne deschide perspectiva participării personale la ea în

veci“ (*op. cit.*, vol. I, p. 295). Această relație între Persoanele divine și om ne dă certitudinea vieții veșnice, bucurându-ne de comuniunea eternă cu viața infinită a lui Dumnezeu și de comuniunea neconfundată dintre noi. Ea ne îngăduie să ne apropiem de noțiunea de eternitate, să ne apropiem asimptotic, nu s-o atingem, nu s-o înțelegem, căci nu poți înțelege ceea ce n-ai experiat niciodată. Ne apropiem asimptotic de înțelegerea marelui mister al divinității, întrucât înțelegerea noastră punctată de vocabularul finit al omului, de gândirea lui obișnuită să navigheze în noțiuni familiare, cunoscute nouă, nu-l poate imagina. Comuniunea este identificarea iubirii de sine cu iubirea de aproapele, într-o realitate vie, izvorând din iubirea lui Dumnezeu pentru om, într-o relație biunivocă cu El, ca niște adevărați fii ai lui Dumnezeu. Asupra acestui mod special de comuniune, de relație interpersonală, în care iubirea față de celălalt joacă un rol fundamental, determinând actul creației și natura ei, insistă foarte mult D. Stăniloae în concepția sa personalistă.

Ulteriorul privilegiu cu care Dumnezeu și-a înzestrat creația, privilegiul vieții veșnice este dovada supremă a iubirii pe care Creatorul ne-o poartă. Din păcate, se trece prea des sub tăcere că „omul este și spirit, deci are o aspirație ireductibilă către infinit“ (*Ascetica și mistica Bisericii Ortodoxe* de D. Stăniloae). Se trece sub tăcere faptul că omul nu poate trăi în afara comuniunii cu ceilalți, pe care îi iubește și pentru care se jertfește așa cum Mântuitorul s-a jertfit pentru noi. Omul este o ființă comunitară. Numai împreună cu semenii, în plinătatea iubirii, a prezenței izbăvitoare a Divinității Treimice, este cu adevărat liber. Dar nu liber în lipsa de perspectivă, în disperarea lui, în care nu poate spera niciun ajutor, ci liber de a-și alege calea pe care s-o străbată pentru a nu se prăvăli în moarte. El știe că îi este destinată viața veșnică, de care este îndemnat să se apropie prin efortul său și sprijinul celorlalți. În același timp, iubirea lui Dumnezeu lasă omului libertatea de opțiune. Omul este liber să se mântuiască dacă vrea, să vină la Dumnezeu sau să se îndepărteze de El, să aleagă drumul pe care îl decide. Acest drept la libertate, dovadă copleșitoare de încredere și dragoste, îi asigură perspectiva nemuririi, a vieții în eternitate, și care ar fi de neimaginat fără existența deplinei comuniuni, așa cum o vrea Dumnezeu cu creația Sa. Nu s-ar putea imagina nici libertatea noastră, care presupune existen-

ța unor entități de sine stătătoare, respectiv, a unor persoane distincte și bine definite. Căci e de neimaginat o libertate acordată unei mase amorfe, după cum dragostea nu poate fi destinată decât persoanei. Un panteism haotic și inert nu poate explica nimic din misterul creației, nimic din ceea ce reprezintă omenirea, cu toate caracterele ei pozitive și negative, oricum am încerca să ne-o imaginăm.

După două mii de ani de creștinism, sociologul elvețian Peter Gross își pune întrebarea dacă în lumea noastră secularizată mai există fenomene religioase, respectiv, dacă „solia foarte specifică de mântuire a creștinismului mai are un viitor“. Și răspunsul lui este mai degrabă pesimist. Cea mai mare dramă a secolului nostru este că aspectele materiale, deci materialiste, ale lumii și omenirii au fost ridicate la rangul de lege fundamentală a existenței. Și ce rezultă de aici? O lume monotonă, lipsită de mister, de fiorul profund al realităților dincolo de ceea ce considerăm noi cu suficiență că este realitatea. O lume în care persoana, în accepțiunea reală a cuvântului, nici nu există (Ar fi foarte interesantă o comparație cu afirmațiile lui Martin Buber, și el un mare cărturar și susținător al relației eu-tu între divinitate și om, care-și găsește multe referiri la Vechiul Testament. Dar această comparație depășește cadrul acestei conferințe și poate face singură subiectul unor reflecții deosebit de grăitoare).

Filozoful spaniol Miguel de Unamuno vorbește și el de infinitatea acestei relații între persoanele Treimice și om, recunoscând că ea poate fi conturată numai printr-un dramatism liric, dincolo de lumea noțiunilor și înțelegerii noastre, în care cu cât spui mai puțin, cu atât spui mai mult. Sau ca o alternativă este afirmarea prin negație, ca singura posibilă cale de înțelegere a ceea ce nu poate fi înțeles. Numai astfel ne putem apropia de o înțelegere extrem de departe de adevăr a atributelor divinității, cum ar fi infinitatea, atotputernicia și bunătatea lui Dumnezeu. Putem oare spune că Dumnezeu este infinit, știm noi ce este infinitul, odată ce n-am făcut și nici nu putem face experiența lui? Putem spune că Dumnezeu este atotputernic atunci când această noțiune nu este la îndemâna noastră? De aceea Stăniloae folosește noțiunea de apofatism, de cunoaștere prin negație: Dumnezeu nu este atotputernic, este cu totul altceva decât ne imaginăm noi că este atotputernicia. Dumnezeu nu este bun, bunătatea Lui nu se potri-

vește noțiunii noastre pământești despre bunătate, este altceva și mai presus de ceea ce putem pricepe noi cu posibilitățile noastre limitate. Apofatismul, această afirmare prin negație, deschide perspective mult mai largi încercării noastre, nu de a înțelege cu adevărat, ci de a diminua oarecum neputința intuirii într-o oarecare măsură a tainei Dumnezeirii, a infinității copleșitoare și de necuprins a divinității, care se apropie de noi așteptând dragostea noastră, dorința noastră de a intra în dialog, în această relație biunivocă cu Ea, ca niște adevărați fii ai lui Dumnezeu.

Creștinismul presupune „transparența pe care o dă credința, înțelegerea pentru ceilalți, dorința de a-i ajuta, bunătatea, lipsa de egoism. Creatorul Se coboară la om, Se micșorează, Se smerește pentru a dobândi dragostea acestuia, coborâre a divinității la om care poartă numele de cheneză. Fără iubire n-ar fi posibil să creeze Dumnezeu lumea ca un câmp al liberei manifestări a unor persoane după chipul Lui..., n-am putea urca și noi la treapta vieții infinite a Dumnezeirii“ (*op. cit.*). Nu s-ar putea imagina nici libertatea noastră. Nici un alt teolog nu a dezvoltat cu atâta profunzime teologia chenezei.

Nu am să mai insist asupra contribuției sale la gândirea teologică, a unuia dintre cei mai mari teologi nu numai ai ortodoxiei, așa cum este considerat tata în momentul de față. Moștenirea sa spirituală este impresionantă: peste 30 de titluri de cărți originale, traduse în germană, engleză, franceză, spaniolă, italiană și așa mai departe. Un număr impresionant de articole și studii în reviste teologice sau literare cum ar fi „Gândirea“, „Luceafărul“, „Telegraful român“. Și mai cu seamă monumentală sa operă, *Filocalia*, în 12 volume, traducere a operei Sfinților Părinți, însoțită de comentarii și note, o mare realizare și pe plan literar.

Cel mai mare teolog luteran contemporan, profesorul Jürgen Moltmann, de la Tübingen, îl numește „cel mai influent teolog ortodox al contemporaneității“... „Cine a avut ocazia să-l vadă... a fost impresionat de unitatea dintre teologie și spiritualitate care i-a format personalitatea... profesorul Stăniloae nu este numai un om cultivat, ci un om înțelept, un «părinte spiritual». Întâlnirile cu el amintesc de personalități asemănătoare din Vest, de Karl Barth și de Karl Rahner!“ Iar Episcopul dr. Ioachim Held, președintele pensionat al EKD, îl numește „marele

bătrân al teologiei ortodoxe, înnoitorul decisiv al gândirii teologice din Biserica Ortodoxă. Semnificația operei sale... a fost comparată cu cea a lui Karl Barth și Karl Rahner“.

Iată scrisoarea lui Emil Cioran din 22 iunie 1985: Citez: „Mult stimate Părinte Stăniloae, scump prieten, ...V-am spus la Paris și țin să repet că *Filocalia* este un monument capital în istoria limbii noastre. În același timp, ce lecție de profunzime pentru un neam nefericit și ușurelnic. Din toate punctele de vedere, o asemenea operă este chemată să joace un rol considerabil. Sunt nespus de mândru că vă cunosc de mai mult de o jumătate de veac. Cu tot respectul și cu toată prietenia lui, Emil Cioran“. Iar Alexandru Paleologu declara într-un articol: „Părintele Stăniloae mi-a luat solzii de pe ochi“.

Mai puțin s-a vorbit însă despre omul Stăniloae. Dincolo de spațiul conceptual al operei sale, ale cărei dimensiuni spirituale sunt atât de importante, dincolo de inteligența, erudiția, puterea sa de muncă, toate aceste calități tipice pentru un mare gânditor, el a fost o personalitate de mare noblețe sufletească, exemplu de devotament și dăruire pentru toți cei cu care a venit în contact. Pentru că a înțeles că odată cu darul preoției se primește și o mare răspundere în fața lui Dumnezeu.

Pentru el credința n-a fost o noțiune abstractă, convingerile religioase n-au fost o haină de purtat duminica. A fost ancorat în credință, iubindu-i pe oameni în care a văzut creația lui Dumnezeu și i-a privit ca pe frații săi întru Domnul, considerându-se răspunzător pentru fiecare, așa cum trebuie să se considere orice slujitor al altarului.

El trăia credința lui. O lua în serios. Era modul său de viață, singura modalitate de existență adevărată. Pentru el legătura cu Dumnezeu era concretă, personală. Din această relație concretă a luat forța de a fi senin, liniștit, calm în cele mai grele momente ale vieții care nu l-au cruțat. L-am auzit de nenumărate ori spunând: „Eu sunt preot, nu pot să fac asta.“ Sau: „Noi suntem o familie de preot și trebuie să ne purtăm ca o familie de preot.“ Acesta este lucrul cel mai important pe care l-am învățat de la el: anume că la temelia întregii umanități, care se înțelege ca umanitate și nu ca o specie animală cu funcțiuni exclusiv biologice, stau poruncile Domnului: „Să nu înșeli, să fii cinstit“... Ele sunt premisele oricărei aspirații către îmbunătățirea spirituală, către dobândirea chipului de drept, bine plăcut lui Dumnezeu.

Era amenințat, urmărit. Unii colegi profesori la facultate îl batjocoreau. I se scosese numele de „mistic“. Numai cine a trăit acele timpuri știe ce periculos era un asemenea epitet și consecințele au fost dintre cele mai grave. Nici atunci nu-și părăsea liniștea și seninătatea. „Dumnezeu nu ne lasă“, repeta. Acesta a fost crezul pe care l-a păstrat toată viața, în cele mai teribile încercări prin care a trecut. Când a fost eliberat din pușcărie, după cinci ani în care nu știusem nimic unii despre ceilalți, a stat toată noaptea în Gara de Nord, ca să nu ne sperie sosind în toiul nopții. Și a venit acasă de abia dimineața, după ce a dat două telefoane, pregătind-o pe mama pentru ca surpriza să nu-i facă rău.

„Cum a fost?“, îl întrebam. „Ei, n-a fost chiar așa de rău“, răspundea zâmbind. (Trebuie spus că în pușcărie a fost operat de hernie, fără anestezie, de către un alt deținut, medic chirurg, cu un cuțit de bucătărie pe o masă de bucătărie). Nu l-am auzit niciodată spunând un cuvânt rău despre cei care l-au adus în această stare. „Ce suflete chinuite!“, spunea.

(Într-un interviu dat de curând de Ilie Tudor, tatăl lui Tudor Gheorghe care a stat mulți ani la Aiud, el spune: „Mă consider fericitul absolvent al «facultății negre» de la Aiud, unde am avut profesori pe Dumitru Stăniloae, Radu Gyr, Nichifor Crainic. Când vorbea părintele Stăniloae, nu mai aveai timp să simți frigul sau foamea. ...Mă uitam la el, era slab, dar ce lumină avea în ochi!“).

În cărțile sale *Reflexii despre spiritualitatea poporului român, Ortodoxie și românism* ca și în nenumărate studii și articole, Stăniloae examinează problema conștiinței naționale și a limbii, ca unealtă fundamentală a păstrării acesteia. Și ca atare, a însăși supraviețuirii unui neam. El scoate în evidență totala uniune dintre credința poporului și noțiunile teologice, identificate cu spiritul, cu mentalitatea, cu contopirea dintre gândirea biblică și caracteristicile moștenite, reprezentând însăși structura noastră sufletească. Pentru că nu trebuie să uităm: poporul român s-a născut creștin, creștinarea coincizând cu formarea sa. De aceea, în mod remarcabil, plămada lui e alcătuită din elemente în care creștinismul a fost una dintre componentele de structură, de neseplat de celelalte elemente definitorii și nu un adaos târziu necesitând adaptări și concesii inevitabile. Toate acestea s-au reflectat în limbă: Stăniloae consacră capitole întregi unor cuvinte și expresii

care n-au echivalente în alte limbi. El menționează și adâncește semnificația spațiului mioritic de ritm atât interior, cât și exterior, ale cărui rădăcini creștine sunt evidente, cu păstorul din „Miorița“, imagine a Păstorului de oameni, care transformă moartea în nunta fiului de împărat, vorbește despre spirala turlor de la Curtea de Argeș care sugerează o permanentă ascensiune, spirală deschisă spre înalt și nu un cerc închis, sugerând finalizarea proprie oricărui fenomen finit. Însăși denumirea de Manole trimite la biblicul Emanoil. Savaot se apropie de noi ca în icoane, bun și iertător. Iar țăranul român își exprimă noțiunea de transcendență prin expresii ca „Dumnezeu drăguțul, Măicuța Domnului“, oglindind o gingășie și un sentiment de apropiere de divinitate. Dumitru Stăniloae scoate în evidență și analizează această trăsătură cu totul originală a ortodoxiei românești, care definește o teologie de mare exactitate și sensibilitate, reflectată și în limba noastră liturgică, pe care ar trebui s-o păstrăm cu grijă pentru unicitatea ei grăitoare. El subliniază în această carte, ca și în multe alte opere, structura tipică a religiozității românești, a unicității, pe care mulți filologi specialiști le-au analizat în cursul timpului, subliniindu-le originalitatea. Ortodoxia românească, așa cum s-a transmis de secole, are o vitalitate unică, fiind tradusă concret în mentalitatea poporului nostru, în felul cum el își manifestă evlavia. O spun mari teologi occidentali și oameni de cultură occidentali care încep să aibă contact cu ea, devenind conștienți de faptul că o apropiere mai strânsă de această ortodoxie ar avea efecte benefice și pentru alte confesiuni.

Cotitura hotărâtoare pe care a produs-o în gândirea multora personalitatea și opera tatălui meu este unul dintre aspectele ei cele mai importante și cele mai specifice. Pe măsură ce trece timpul, prezența lui este din ce în ce mai vie și învățătura primită de la el din ce în ce mai actuală. Convingerea că în viață trebuie să descoperim niște sensuri, care ne asigură că aspirația către îmbunătățirea spirituală reală nu este o iluzie sau un accident trecător, nelăsând urme. Ceea ce i-a caracterizat viața este normalitatea binelui. Cine l-a cunoscut a înțelege că binele nu este un eveniment rar, ce merită a fi remarcat. Binele este forma firească de existență. Și, pe măsură ce trece timpul, îmi amintesc din ce în ce mai clar momentele cu semnificația lor, a acelei vieți simple, smerite, fără morgă, în care a face binele este normalitatea însăși.

A te sacrifica pentru ceilalți, a-i înțelege, a le fi aproape totdeauna și nu în momentele de criză spectaculoasă, când ești considerat excepțional, admirat pentru tot ceea ce ar putea stârni laude. Pentru că binele este, ar trebui să fie firescul însuși, și nu excepționalul. A-i ajuta pe ceilalți este, ar trebui să fie faptul obișnuit.

Și aș vrea să închei cu o întâmplare relatată chiar de tata într-un interviu din „Jurnalul literar”. Citez: „În închisoare, atunci când ne aflam mai mulți în celulă, oficiam zilnic Liturghia. O dată, un gardian, uitându-se prin vizetă, ne-a surprins la rugăciune. A intrat imediat și a întrebat: «Ce faceți voi aici?» «Ne rugăm». «Voi credeți în Dumnezeu?», a întrebat el. «Ce ar fi viața asta fără Dumnezeu?», i-am răspuns. S-a uitat lung și a spus: «Da, domnule, s-ar putea să aveți dreptate».”

A avut într-adevăr dreptate, pentru că a înțeles că în lumina lui Dumnezeu existența capătă veridicitate, sens și certitudinea veșniciei. Pentru că, din fericire, în lumea noastră secularizată mai există fenomene religioase și putem răspunde gânditorului elvețian Peter Gross: „Da, solia foarte specifică de mântuire a creștinismului mai are un viitor”.